

„LA IZVOARELE IMAGINAȚIEI CREATOARE”

**Studii și evocări în onoarea
profesorului Mircea Borcilă**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

**Editori:
Elena Faur, Diana Feurdean, Iulia Pop**

Argonaut & Eikon

Seria: PHILOGIA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LA izvoarele imaginației creatoare : studii și evocări în onoarea profesorului Mircea Borcilă / editori: Elena Faur, Diana Feurdean, Iulia Pop. – Cluj-Napoca : Argonaut, – București : Eikon , 2022. –

Bibliogr.

ISBN 978-606-085-113-4

ISBN 978-606-49-0753-0

I. Faur, Elena

II. Feurdean, Diana

III. Pop, Iulia

IV. Borcilă, Mircea (despre)

082.2(Borcilă,M.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DOI: 10.26424/978-606-085-113-4

© Autorii își asumă răspunderea pentru ideile exprimate în materialele publicate./ The authors assume all the responsibility for the ideas expressed in the published materials.

Editori: Elena Faur, Diana Feurdean, Iulia Pop

Tehnoredactare și copertă: Ioachim Gherman

CUPRINS

CUVÂNT-ÎNAINTE	17
Mircea Borcilă – Un promotor ilustru al științelor culturii.....	21
Mircea Borcilă – Activitate științifică și editorială	41
REVERBERAȚII	63
Iulian Boldea Sub zodia integralismului.....	65
Sanda Cordoș Schiță de portret în mișcare	72
Alin-Mihai Gherman Trei cuvinte rare	75
Ion Istrate Cum l-am cunoscut pe Mircea Borcilă	78
Johannes Kabatek, Cristina Bleorțu Correspondența dintre Mircea Borcilă și Eugeniu Coșeriu	83
TEORIA ȘI FILOSOFIA LIMBAJULUI.....	121
Mircea Flonta Abordarea naturalistă și abordarea istoric-culturală a cercetării limbajului în viziunea lui Eugeniu Coșeriu	123
Jesús Martínez del Castillo La filosofía hecha lingüística	145

CUPRINS

Dumitru-Cornel Vîlcu Sensul celor patru – o conversație imaginară despre poezie (și înțelegerea omului in-actual)	169
Floarea Vîrban Lingvistica [integrală] – știință eidetică?	206
HERMENEUTICĂ ȘI SEMIOTICĂ	227
Lucia Cifor Statutul și identitatea hermeneuticii literare	229
Aurel Codoban Trei întâlniri teoretice cu poeticianul Mircea Borcilă	239
Göran Sonesson On the Borders of Metaphorology: Creativity Beyond and Ahead of Metaphors	247
Jordan Zlatev, Tapani Möttönen Semiotica cognitivă și lingvistica cognitivă	277
LINGVISTICĂ, PRAGMATICĂ ȘI POETICĂ	315
Maria Aldea Termeni de gramatică. O abordare lexicografică	317
Iulia Bobăilă La metáfora científica y la anulación de la incongruencia. Implicaciones traductológicas	333
Oana Boc Poezia lui Gherasim Luca – armonia unei lumi dizarmonice. O abordare funcțional-tipologică	344
Eugenia Bojoga Dezbaterea limbă română sau „moldovenească” în spațiul online rusesc	364

CUPRINS

Pompiliu Crăciunescu O tainică relianță: poetician – poet	396
Daniela Filip La nature sémantique de l'ironie textuelle. Une approche de la perspective de l'intégralisme linguistique	407
Rodica Frențiu Tipologia textuală și discursul hagiografic	423
George Dan Istrate Metafora în terminologia artelor vizuale în română și italiană.....	441
Mariana Istrate Substitute stereotipice ale coronimelor în limbajul publicitar al turismului	454
Victoria Jumbei Configurații semantice cognitive în <i>Povestea lui Harap-Alb</i> de Ion Creangă	469
Mihai Lisei Cuvântul scris și fotografia în reportajul de ziar. Modalități de analiză	480
Rodica Marian Subiectul absolut al artei și alteritatea creatoare	498
Ion Mării Note lexicografice	513
Nicoleta Neșu Câteva observații legate de rolul profesorului-vorbitor de limbă maternă în traducerea pedagogică utilizată în predarea limbilor străine.....	533
Cristian Pașcalău Modul orfic în poezia lui Teofil Răchițeanu. O abordare în lumina poeziei antropologice.....	543

CUPRINS

Iulia Pop Prolog de Nichifor Crainic. O lectură în cheie „semantic-logică” (Revelații la cursul de poetică)	569
Liana Pop Parcours métaphoriques: de l’écrit à l’oral	574
Maria Ștefănescu, Mircea Minică O privire, din perspectiva lingvisticii coșeriene, asupra vocabularului religios reflectat în dicționarele generale de limbă	580
Emma Tămâianu-Morita Beyond the Poetic: Exploring the General Mechanisms of Textual Sense Construction	592
Flavia Teoc The Theory of Discourse Poiesis in <i>Perpetua’s Passion</i>	619
Maria-Alexandrina Tomoiagă Desemnarea metaforică a <i>vieții</i> în limba română	641
Cristina Varga Metaforele conceptuale ale socializării online în limba română	669
Dina Vîlcu The Religious Element and the Language of the 1989 Revolution in Romania. An Integralist Approach	689
INTERFERENȚE CULTURALE	709
Doru Radosav Cărțile sfinte și retorica sentimentului religios	711
Ion Taloș Despre întâlnirile dintre culturi și efectele lor	720

CUPRINS

Rudolf Windisch
**Mircea Borcilă macht Eugenio Coseriu
in Cluj-Napoca bekannt 725**

FOTOGRAFII..... 745

LISTA CONTRIBUTORILOR 759

TABULA GRATULATORIA..... 787

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TABLE OF CONTENTS

FOREWORD	17
Mircea Borcilă – An Illustrious Promoter of Cultural Sciences	21
Mircea Borcilă – Scientific and Editorial Activity	41
REVERBERATIONS	63
Iulian Boldea Under the Sign of Integralism	65
Sanda Cordoș A Portrait Sketch in Motion	72
Alin-Mihai Gherman Three Rare Words	75
Ion Istrate How I Met Mircea Borcilă	78
Johannes Kabatek, Cristina Bleorțu Correspondence Between Mircea Borcilă and Eugenio Coseriu	83
THEORY AND PHILOSOPHY OF LANGUAGE	121
Mircea Flonta The Naturalistic Approach and the Historical-Cultural Approach to Language Research According to Eugenio Coseriu	123
Jesús Martínez del Castillo Philosophy Made Linguistics	145

TABLE OF CONTENTS

Dumitru-Cornel Vâlcu <i>The Sense of Four – An Imaginary Conversation on Poetry (and the Understanding of the In-actual Man)</i>	169
Floarea Vîrban [Integral] Linguistics – an Eidetic Science?	206
HERMENEUTICS AND SEMIOTICS	227
Lucia Cifor The Status and Identity of Literary Hermeneutics	229
Aurel Codoban Three Theoretical Encounters With the Poetician Mircea Borcilă	239
Göran Sonesson On the Borders of Metaphorology: Creativity Beyond and Ahead of Metaphors	247
Jordan Zlatev, Tapani Möttönen Cognitive Linguistics and Cognitive Semiotics	277
LINGUISTICS, PRAGMATICS, AND POETICS	315
Maria Aldea Grammar Terms. A Lexicographical Approach	317
Iulia Bobăilă The Scientific Metaphor and the Cancellation of Incongruency. Translation Implications	333
Oana Boc The Poetry of Gherasim Luca – The Harmony of a Disharmonious World. A Functional-Typological Approach	344

TABLE OF CONTENTS

Eugenia Bojoga The Romanian vs. "Moldovan" Language Debate in the Russian Online Space	364
Pompiliu Crăciunescu A Mysterious Reliance: Poetician–Poet	396
Daniela Filip On the Semantic Nature of Textual Irony. An Approach in the Light of Linguistic Integralism	407
Rodica Frentiu Textual Typology and the Hagiographic Discourse	423
George Dan Istrate Metaphor in the Terminology of the Visual Arts in Romanian and Italian	441
Mariana Istrate Stereotyped Substitutes of Coronyms in the Language of Tourist Advertising	454
Victoria Jumbei Semantic-Cognitive Configurations in <i>Povestea lui Harap-Alb</i> by Ion Creangă	469
Mihai Lisei The Written Word and the Photo in the Newspaper Report. Possibilities of Analysis	480
Rodica Marian The Absolute Subject of Art and the Creative Alterity	498
Ion Mării Lexicographical Notes	513
Nicoleta Neșu Some Observations Regarding the Role of the Native Speaker Teacher in Pedagogical Translation Used in Foreign Language Teaching	533

TABLE OF CONTENTS

Cristian Pașcalău The Orfic Mode in the Poetry of Teofil Răchiteanu. An Approach in the Light of Anthropological Poetics	543
Iulia Pop “Prolog” by Nichifor Crainic. A Key Reading in Logical Semantics (Revelations in the Poetics Course)	569
Liana Pop Metaphorical Pathways: From Writing to Oral	574
Maria Ștefănescu, Mircea Minică Some Remarks on E. Coseriu's Structural Semantics and its Relevance for Lexicographic Definitions	580
Emma Tămâianu-Morita Beyond the Poetic: Exploring the General Mechanisms of Textual Sense Construction	592
Flavia Teoc BCU Cluj / Central University Library Cluj The Theory of Discourse Poiesis in <i>Perpetua's Passion</i>	619
Maria-Alexandrina Tomoiagă The Metaphorical Designation of <i>Life</i> in the Romanian Language	641
Cristina Varga Conceptual Metaphors of Online Socialization in Romanian	669
Dina Vilcu The Religious Element and the Language of the 1989 Revolution in Romania. An Integralist Approach	689

TABLE OF CONTENTS

CULTURAL INTERFERENCES	709
Doru Radosav	
The Holy Books and the Rhetoric of Religious Feeling	711
Ion Talos	
On the Encounters Between Cultures and Their Effects	720
Rudolf Windisch	
Mircea Borcilă Makes Known Eugenio Coseriu in Cluj-Napoca	725
PHOTOS	745
THE LIST OF CONTRIBUTORS	759
TABULA GRATULATORIA	787

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DORU RADOSAV¹

CĂRȚILE SFINTE ȘI RETORICA SENTIMENTULUI RELIGIOS

„Un simbol (o cruce, o icoană, un templu) reprezintă o participare la ceresc în însăși configurația lui materială” (Evdochimov 1993: 111). În aceeași categorie a simbolurilor configurative și transfigurative ale divinității poate fi încadrată și cartea, ca purtătoare a cuvântului divin și, pornind de aici, la o suprasituare a ei în zona sacralității. În acest sens, cartea sfântă, cartea religioasă exprimă o hierofanie. Modul prin care se poate degaja exprimarea într-o manieră nemijlocită a sentimentului religios față de carte este oferit de analiza însemnărilor de donatori de cărți bisericești, însemnări care se constituie într-o sursă de mare autenticitate, întrucât ele transpun trăirea religioasă ad-hoc a celui care face donația cărții. Retorica sentimentului religios referitor la cărțile sfinte se poate degaja pe trei secvențe tematice: **retorica nuncupației** (a donației de carte), **retorica redempțiunii** (răscumpărarea păcatelor) și **retorica imprecăției** (a blestemului).

Actul donației de carte, ca exprimare a sentimentului religios, prezintă trei tipuri de conotații. În primul rând, donația poate fi asimilată unui „ex voto”, prin care cartea exprimă un gest de grațitudine față de „intervenția miraculoasă a divinității” (Dubois, Lemaître 1993: 338). În al doilea rând, gestul donației poate avea conotația unui „apportatus”, în sens de ofrandă, contribuție (Toussaert 1963: 129), făcută voluntar și constant de către enoriașii bisericii. În al treilea rând, se poate evidenția un nivel fenomenal în percepția cărții religioase, deoarece aceasta este frecventată, prin lectură, ca normă a vieții creștine.

Analizând însemnările de donații pe un eșantion de cărți datând din secolele XVII–XIX din nord-vestul Transilvaniei, se poate evidenția o retorică a nuncupației, care încorporează și o retorică a sentimentului religios, exprimat în variate aspecte. Cartea donată este, în egală măsură, proiecția venerației și devoțiunii, iar, pe de altă parte, este un intercesor

¹ Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; doruradosav@gmail.com.

în raportul dintre om și divinitate. Prin actul donației cartea intermediază o apropiere a omului de divinitate, prin pomenirea și eternizarea numelui donatorului, așa cum reiese din textul donației: „Această sfântă carte, anume Octoih... să se ieie pe sama sfintei beserici de Rața... anume *Tomche Maria* întru tot neamul ei pomenit să fie (s.n.), cutare *Mihne Toader*, întru pomenire (s.n.), fericiri neamurilor lor să fie... 1 aprilie 1804”² (*Octoih*, Blaj, 1792).

Eternizarea numelui donatorului prin pomenirea în biserică este reliefată în sintaxa nuncupației în mod diferențiat, după numărul generațiilor, invocate și prenominate la actul pomenirii. O primă categorie este constituită din invocațiile a șapte neamuri sau generații. Cifra șapte este o cifră inspirată din textele veterotestamentare, unde șapte neamuri exprimă o entitate apreciabilă ca mărime și putere. În Deuteronom (7,1) se vorbește de șapte neamuri, mai mari la număr³. Astfel, pe o *Evanghelie* (Blaj, 1765) este menționat: „Această Sfântă Evanghelie o au cumpărat roaba lui Dumnezeu... a tot rodul până la *șeptelea neam* (s.n.) să le fie pomană în veci. Anul Domnului 1768”⁴. A doua categorie de neamuri invocate în sintaxa donației sunt cele care încorporează 14 generații sau seminții. Acest număr este un număr sacru, tot de inspirație biblică, este un număr consecvent menționat în genealogia lui Avram⁵. Astfel, pe o *Evanghelie* (Liov, 1690) apare menționat numărul sacru 14 în genealogia donatorului: „În numele Tatălui Amin și al Fiului Amin și al Duhului Sfânt Amin... Pentru păcatele tuturor acelora ce s-au scris și iertare până a 14-a seminție au parte de foc au de sabie au de spânzurătoare... tuturor să se facă pomană de preuți... Anul Domnului 1741”⁶. A treia categorie în ordinea eternizării neamurilor evocă 1000 de neamuri sau strămoși. Acest număr, în aritmetica biblică, este atotcuprinzător, încorporând totalitatea neamurilor create de Dumnezeu, este un număr care dimensionează omenirea creată și protejată de divinitate. Totodată, acest număr exprimă și un raport sacral între 1 (Dumnezeu) și 1000 (oamenii): „El și-aduce aminte totdeauna de legământul Lui, de făgăduințele Lui, făcute pentru o mie de neamuri de om”⁷. Numărul 1000 este un „summum” al actului demiurgic. Pe un *Octoih* (Blaj, 1764) apare

² Vezi și Radosav 1995: 214.

³ *Biblia sau Sfânta Scriptură*. Cu trimiteri și concordanță biblică, Societatea Biblică, f. l., 1973.

⁴ Vezi și D. Radosav 1995: 214.

⁵ *Biblia* 1973: 923.

⁶ Vezi și Pop 1938: 98.

⁷ *Biblia* 1973: 614.

următoarea mențione privind pomenirea a 1000 de neamuri: „Această carte, anume Octoih, l-am cumpărat eu, popa Ioan, să fie pomana și iertarea păcatelor tuturor rodului, moși și strămoși până la șapte și la mie sămânță. Anul... 1783”⁸.

În unele cazuri, invocația pomenirii sau eternizării viza, în sens general, „neamul sau vița”, fără să fie cuantificată generația ascendentă sau descendenții beneficiari ai pomenirii și iertării: „Această carte o au cumpărat Jucan Mihai... în anii Domnului 1732... pentru ca să fie a lui carte pe viță, pe sămânță în veac”⁹ (*Euhologhion*, sec. XVIII).

Există, așadar, o gradualitate ascendentă. Din punctul de vedere al cuprinderii invocației, al eternizării indivizilor și genealogiilor, aceasta se desfășoară pe următoarele trepte: titularul donației și familia în sens restrâns, generațiile în perspectivă imediată, a șaptea seminție, a 14-a seminție, a 1000-a seminție.

Un al doilea palier în evaluarea sentimentului religios prin intermediul cărții este acela în care donația consacră un gest al iertării, al expiației și al redempțiunii. În general, pomenirea sau eternizarea este asociată iertării în sintaxa textului donației, dar prezintă și o serie de particularități, în care actul iertării este invocat în mod singular și explicit. Iertarea este cerută în virtutea unui schimb de prestații între oameni și divinitate, iar, pe de altă parte, invocarea iertării prin donație se înscrie în retorica generală a „eliberării de Rău”, prin dăruirea credinciosului în totalitate lui Dumnezeu și împărăției sale, aspect ce se constituie într-un moment spontan, dar de mare „fervoare” a sentimentului religios (Toussaert 1963: 211)¹⁰. Cartea dăruită bisericii primește, în acest caz, conotațiile unui gest al redempțiunii, al ieșirii din zona păcatului: „... această carte o au cumpărat Bălata Olexă, pentru păcatele sale (s.n.)... 1710”¹¹ (*Minei slavon*, sec. XVII).

Ieșirea din păcat este formulată, uneori, prin donația a 100 de cărți, care este, se pare, formula ideală a răscumpărării de păcat. Referința la un număr sacru, și anume 100, este inspirată tot de textul biblic, unde acest număr are semnificația unei sume ideale privind: numărul roadelor, al grânelor (Matei 13, 8, 23), numărul dinarilor (Matei 18, 28), al litrilor de smirnă și ulei (Ioan 19, 39), al oilor (Matei 18, 12) etc.¹² Donația de 100 de cărți este destinată „vistieriei” din cer,

⁸ Vezi și Radosav 1995: 216.

⁹ Vezi și Pop 1938: 21.

¹⁰ Cf. și Moldovan 1974: 250-252.

¹¹ Vezi și Pop 1938: 23.

¹² *Biblia sau Sfânta Scriptură ...*, passim.

iar cel ce va face o astfel de donație va dobândi iertarea. Astfel, pe un *Liturghier* slavon (1691), apare următoarea însemnare: „... această sfântă carte, anume Liturghier, au cumpărat Coste Simion... cu soțul său Todora să-i ierte Hristos Domnul, visterie în ceriu, c-așa a făgăduit că cel ce va cheltui în numele lui cu 100 de cărți va afla așisderea și domnia lui Coste Simion... 1701”¹³.

Uneori, iertarea este invocată în momente excepționale din biografia creștinilor, ca, de exemplu, moartea, ocazie cu care se donează cartea pentru iertarea celui decedat: „... *Murindu-i bărbatul* (s.n.), Băiaș Grigor, feciorul lui Băiaș Ioan, în ciumă, în anul 1745, *au cumpărat* această carte Trifolio (s.n.), cu 44 de florinți drept păcatelor lor și a tot robul său să fie de pomană pentru păcatele sale...”¹⁴ (*Triod*, sec. XVIII). În zona aceleiași donații de excepție se înscriu cumpărăturile de cărți, făcute în momente care articulează pietatea colectivă, de intensă participare religioasă și anume sărbătorile, privite ca ocazii exponențiale, în care se supralicitează trăiri religioase. Astfel, într-o însemnare de pe o *Evanghelie* (Blaj, 1770), se arată că donația a fost exoperată în timpul sărbătoririi hramului bisericii: „Această sfântă carte, sfântă Evanghelie, *o cumpărat sătenii împreună* pe sama bisericii în Petea, când s-a prăznuit și sfântul hram (s.n.)... Sfântul Vasile cel Mare... 1776”¹⁵ sau „Această carte, anume *Strastnic*, *au dat* Pop V. Pop Mihai, diacul din Jadani la hramul Sfântului Ierarh Nicolae (s.n.), în beserica din Jadani... 1782”¹⁶ (*Strastnic*, sec. XVIII).

În raportul carte – retorica sentimentului religios, un loc important îl deține fixarea donației cărții prin intermediul blestemului, al imprecăției. Însemnările de pe marginea cărților păstrează o serie de elemente care configurează discursul imprecăției, ce are, în principal, ca obiect, sancționarea deteriorării actelor de donație în diverse forme: înstrăinare, distrugere, furt, vânzare, zălog etc. Toate acestea se înscriu în cadrul mai larg al fenomenului simoniei, adică actul de înstrăinare sau vânzare a bunurilor bisericii. Aceste forme, încorporate păcatului și sancțiunii prin blestem, sunt atitudini care deroghează de la etica creștină. Există, însă, menționată și o altă componentă a păcatului și anume păcatul prin cuvânt, ca un element al triadei păcătuirii: gândul, fapta și cuvântul. Astfel, pe un *Apostol* (Buzău, 1704), se face următoarea precizare: „... cine o va fura sau fura de la sfânta beserică...

¹³ Pop 1938: 22.

¹⁴ *Ibidem*: 21.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Vezi și Radosav 1995: 220.

să fie anatema și afurisit... nici să zică *a me* sau *a ta* (s.n.), ce numai a sfintei beserici... 1797”¹⁷.

Uneori, în retorica blestemului este cuprinsă întreaga polimorfie a păcatului legat de deteriorarea donației. Într-o însemnare de pe o *Evanghelie* (Blaj, 1765) sunt expuse majoritatea actelor care fac obiectul imprecăției: „Această sfântă Evanghelie o au cumpărat roaba lui Dumnezeu, Todora, ... și cine o va *clinti* (s.n.) sau o va *fura* (s.n.) și cine o va *vinde* (s.n.) și cine o va *cumpăra* (s.n.)... să fie afurisit... Anul Domnului 1768”¹⁸.

O parte însemnată a retoricii blestemului este constituită din sancțiunile sau pedepsele prescrise la adresa celor vinovați. În general, se invocă blestemul celor 318 sfinți de la Sinodul din Niceea, îndreptat împotriva lui Arie. Există o formulă completă a blestemului sau un model în ceea ce privește retorica imprecăției, aflată într-o însemnare pe un *Octoih* din secolul XVIII: „... ar fi cineva să o răpească sau să o înstrăineze de la biserica din Cărășeu, să fie afurisit în vecii vecilor, anatema, maranta și de mine smeritul și nevrednicul preot Dimitrie și de sfinții 318 părinți, care s-au adunat la Nicea, dară mai vârtos de sfânta Treime, de Tatăl, Fiul, Duhul Sfânt, de Preacurata Fecioară, de Sfinții Apostoli, Mucenici, Cuvioși Cărturari, Sfinților Ierarși, de toată ceata îngerească în veci...”¹⁹. Se poate sesiza, pe marginea acestei însemnări, că formula blestemului are o structură piramidală, pornind de la blestemul preotului și al celor 318 sfinți, pentru ca, apoi, ca autoare a blestemului, să fie angajată o întregă ierarhie divină, de la „ceata îngerească” la „Sfânta Treime”. De asemenea, tipurile sau formulele sancțiunii sunt exprimate în variante graduale, în funcție de ascendența nivelului de vituperanță din retorica blestemului. Această gradualitate se poate repertoria în zece trepte: „să fie afurisit”, „să fie blestemat”, „să fie anatema”, „să fie anatema, maranta”, „va fi afurisenie de sfinți”, „sub afurisenia Sfintei Troițe și a Sfinților Părinți”, „să fie orânduit și pedepsit cu pedeapsă bisericească”, „să aibă județ înaintea lui Dumnezeu”, „să fie afurisit, anatema, procleat, blăstămat”, „să n-aibă parte cu Hristos”. Gradul sau treapta a zecea din retorica blestemului reprezintă nivelul cel mai înalt al imprecăției și sugerează irevocabilitatea în destinul creștin al omului și anume excomunicarea prin despărțire de divinitate, de comuniunea cu divinitatea,

¹⁷ *Ibidem*: 222.

¹⁸ Dragoș 1938: 160.

¹⁹ Vezi și Radosav 1995: 224; cf. și Turc 1994: 72–77; Rișcuță: 1997; Mazilu: 2001.

anulându-se, astfel, șansa îndumnezeirii, privită ca punct final în demersul teleologiei creștine.

Un alt aspect care evidențiază sentimentul religios adiacent cărții este cel în care cartea este raportată la timp sau, mai exact, modul în care timpul se relevă prin carte. Fixarea timpului prin carte este, în general, arondată discursului religios asupra timpului. Timpul, în dogma creștină, este o concretizare a trecerii și duratei spre plenitudine, adică este un „proces de ființare, sau, mai bine zis, procesualitatea ființării creaturii pe calea desăvârșirii”, astfel încât dimensiunea timpului este valorizată de „timpul pentru mântuire”²⁰, de timpul eshatologic. Cartea religioasă, prin ipostaza ei în percepția comunității, conturează în sens creștin dimensiunea timpului. Astfel, timpul, din această perspectivă, se află la discreția voinței divinității, drept pentru care și timpul cărții este direct proporțional cu timpul satului și al bisericii. Există o intersecție a timpului sacru, care se află în gestiunea voinței lui Dumnezeu, cu timpul profan, real, al satului, al bisericii, al cărții. Astfel, pe o *Evanghelie* (Blaj, 1776), se află specificate aceste caracteristici ale timpului cărții: „Această sfântă Evanghelie o au cumpărat Negre Time... și au dat pe sama sfintei biserici din Cuța într-această formă, ca vecinii și nimeni de la mai sus numita biserică de Cuța până ce va sta Cuța și va cruța milostivul Dumnezeu biserică noastră, adecă din Cuța (s.n.), să nu o mute...”²¹ sau, într-o altă însemnare de pe un exemplar din *Biblie* (Blaj, 1795), se arată: „În anul 1806... Mădăras Ilie au cumpărat această sfântă carte, pe nume Biblie ... ca să fie în sfânta beserică din Cărășeu... până ce va fi statul besericii din Cărășeu și neamul acesta... Amin”²².

În alte cazuri, timpul cărții este perceput ca fiind perfect echivalent cu timpul eshatologic, adică timpul cărții este timpul lumii lui Dumnezeu. Astfel, pe un *Apostol* (Buzău, 1704), se menționează: „Această sfântă carte, anume Apostol, să fie la sfânta beserică de Pomi. Pomană să fie în veci până la sfârșitul lumii acesteia... și când beserica se va sfârși au când va veni Ziua de Apoi și vor peri toate deodată să fie și periciunea acestei cărți (s.n.)... Anul 1797”²³.

Manifestarea sentimentului religios în ceea ce privește cartea se poate detecta și în cazul pietății încorporate în cărțile manuscrise. Această pietate apare în cazul copiștilor, care creează o retorică articulată de următoarele elemente: autor – carte – sentiment religios. Compo-

²⁰ Ciobotea 1977: 196.

²¹ Pop 1938: 44.

²² *Ibidem*: 36.

²³ *Ibidem*: 71.

nentele sentimentului religios în cazul scrierilor cărților creștine sunt: smerenia, devoțiunea unei munci închinată lui Dumnezeu, venerația lui Dumnezeu prin scrierea cărților sfinte. În ceea ce privește prima componentă, smerenia, ea este ilustrată în mod frecvent în stiliconarul aferent însemnărilor de copişti: „Și am scris eu, robul lui Dumnezeu, și *mult păcătosul întru toate* (s.n.) popa Vasile Moldoveanu, dascălul ot Bocicoel... 1700”²⁴. O altă variantă a exprimării smereniei față de atotputernicia lui Dumnezeu este următoarea: „Scris-am eu, popa Lupu, aceste molitve dumnezeiești, *cu păătoasa mâna mea cea din țărână* (s.n.) în... 1734”²⁵.

Componenta devoțiunii se înscrie în perimetrul aceluiași stiliconar și exprimă inspirația și sprijinul lui Dumnezeu în realizarea manuscrisului, precum și dăruirea acestei activități divinității: „Scris-am eu *cu ajutorul lui Dumnezeu* (s.n.) această carte de post, eu, dascăl Gavril... Anul 1730... Pentru aceea și eu *dau har* Tatălui și Fiului și Duhului Sfânt (s.n.) că mi-au dat sănătate, de aceea am ajuns de am început a scrie această carte sfântă, am ajuns sfârșitul...”²⁶.

A treia componentă, cea a venerației, cuprinde, pe de o parte, însemnele unei doxologii, a unei laude aduse lui Dumnezeu cu prilejul împlinirii muncii copistului, iar, pe de altă parte, venerația propriu-zisă a divinității prin mijloacele specifice scrisului: „Laudă Ție, Doamne, cu îngerii dau, cându sfârșimul aceste duminecelor trei părți *într-această carte* (s.n.)... primește, Doamne, ca de la un păcătos, să slujesc Ție în această lume până voi fi sănătos, să fie de pururea cinstit și laudat numele Tău, iar eu de la inimă de mărturisesc *cu condeiul meu* (s.n.)”²⁷ (*Cazania* lui Varlaam, manuscris din sec. XVIII).

Retorica sentimentului religios, evidențiată în însemnările manuscrise de pe marginea cărților religioase, completează dimensiunea livrescă a mecanismului de constituire a trăirii și sensibilității religioase în sensul că mesajul creștin, formativ, din cadrul literaturii sentimentului religios este prelungit de percepția cărții religioase drept obiect și proiecție a pietății.

²⁴ Vezi și Radosav 1980: 21.

²⁵ Vezi și Radosav 1981–1982: 221.

²⁶ *Ibidem*: 224.

²⁷ Vezi și Radosav 1980: 17.

BIBLIOGRAFIE

Ciobotea, D. (1977), *Timpul și valoarea lui pentru mântuire*, în „Ortodoxia”, XXIX, nr. 2, 1977, p. 196.

Dragoș, G.M. (1938), *Cărțile sfinte*, în „Însemnări ieșene”, 3, vol. VI, p. 160.

Dubois Dom. J., Lemaître, J.L. (1993), *Sources et méthodes de l'hagiographie médiévale*, Paris, Ed. du Cerf.

Evdochimov, P. (1993), *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, București, Editura Meridiane.

Mazilu, Dan Horia (2001), *O istorie a blestemului*, Iași, Editura Polirom.

Moldovan, I. (1974), *Noțiunea de iertare în soteriologia ortodoxă și actualitatea ecumenică*, în „Studii teologice”, XXXVI, nr. 2.

Pop, D. (1938), *Mărturii strămoșești*, Satu Mare, Editura Athenaeum.

Radosav, Doru (1995), *Carte și societate*, Oradea, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”.

Radosav, Doru (1981-1982), *Manuscrise românești din sec. al XVIII-lea în părțile sătmărene*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, vol. V-VI.

Radosav, Doru (1980), *Copii manuscrise ale „Cazaniei” lui Varlaam în nord-vestul Transilvaniei*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia”, nr. 2.

Rișcuță, Cătălin (1997), *Blestemul ca mentalitate populară reflectată în însemnările manuscrise de pe cărțile românești vechi*, în „Corviniana. Acta Musei Corviniensis”, III, Deva.

Toussaert, J. (1963), *Le sentiment religieux en Flandre à la fin du Moyen-Âge*, Paris, Pion.

Turc, Corina (1994), *Interdicția de înstrăinare a cărții românești prin blesteme în secolele XVII-XVIII*, în „Caietele David Prodan”, I, nr. 1.

**THE HOLY BOOKS
AND THE RHETORIC OF RELIGIOUS FEELING
(Abstract)**

The religious book expresses a hierophany. The way in which the direct expression of the religious feeling towards the book can be released is offered by the analysis of the notes of donors of church books, notes which constitute a source of great authenticity, as they transpose the religious experience of the one who makes book donation. The rhetoric of the religious feeling regarding the holy books can be expressed in three thematic sequences: the rhetoric of the book donation, the rhetoric of the redemption of sins and the rhetoric of the curse. The article aims to analyze some notes on a sample of books dating from the 17th–19th centuries in Northwestern Transylvania.

Thus, as a conclusion, the rhetoric of religious feeling, highlighted in the manuscript notes of religious books completes the mechanism of constituting religious experience and sensibility, in the idea that the Christian message within the literature of religious feeling is extended by the perception of the religious book as an object and projection of piety.

Key words: Holy books, church, religious feeling, donation, piety.

BCU Cluj / Central University Library Cluj